

Študijná príručka: Rané Uhorské kráľovstvo a Nitrianske údelné vojvodstvo

Táto príručka je navrhnutá na overenie a prehĺbenie znalostí o kľúčových udalostiach, osobnostiach a koncepciách spojených so vznikom Uhorského kráľovstva, úlohou Nitrianskeho údelného vojvodstva a vnútornými pomermi v štáte až do vlády Bela IV.

Kvíz s krátkymi odpoveďami

Odpovedzte na nasledujúce otázky v rozsahu 2-3 viet na základe poskytnutého študijného materiálu.

1. Akú úlohu zohralo Nitrianske údelné vojvodstvo pri delbe moci v ranom uhorskom štáte?
2. Popíšte hlavné príčiny a dôsledky konfliktu medzi kráľom Kolomanom a jeho bratom, údelným vojvodom Almošom.
3. Vysvetlite, prečo bol kráľ Ondrej II. v roku 1222 prinútený vydať Zlatú bulu a aký bol jej hlavný význam.
4. Akým spôsobom sa veľkovojevoda Gejza a neskôr kráľ Štefan I. vysporiadali s vedľajšími vetvami rodu Arpádovcov spojenými s Nitrou?
5. Uvedte aspoň tri právomoci, ktorými disponovali nitrianski údelní vojvodovia v období svojho najväčšieho rozkvetu.
6. Aká je historická dôležitosť Zoborskej listiny z roku 1113?
7. Na základe čoho sa predpokladá, že zriadenie údely v Nitre nebolo náhodné?
8. Ako sa Bela IV. snažil zvrátiť úpadok kráľovskej moci po vláde svojho otca Ondreja II.?
9. Ktorí dvaja synovia údelného vojvodu Michala boli zapojení do dynastických bojov o moc a aký bol ich osud na začiatku 11. storočia?
10. Aký význam mala Nitrianska kapitula, ktorú založil Štefan s manželkou Gizelou?

Kľúč správnych odpovedí

1. Nitrianske údelné vojvodstvo bolo súčasťou delby moci, kde veľkovojevoda Gejza sídlil v Ostrihome a jeho mladší brat Michal spravoval Nitru ako jasne ohraničené územie. Postavenie údelného vojvodu predurčovalo jeho správcu na budúce najvyššie hodnosti a nadväzovalo na tradíciu Nitrianskeho kniežatstva.
2. Pomerne samostatné postavenie nitrianskych údelných vojvodov sa stávalo zdrojom napätia. Almoš proti kráľovi Kolomanovi viackrát povstal, čo viedlo k tomu, že Koloman nechal Almoša a jeho syna Bela oslepiť a v roku 1108 vojvodstvo zrušil.
3. Nezodpovedné vládnutie Ondreja II., rozdávanie kráľovských majetkov a zadlžovanie krajiny vyvolalo nespokojnosť šľachty. Tá ho prinútila vydať Zlatú bulu, ktorá zaručovala šľachte dedičnosť majetkov a právo na ozbrojený odpor, čím sa stala základom práv uhorskej šľachty až do 19. storočia.
4. Gejza okolo roku 995 odstránil svojho brata Michala z Nitry a dosadil tam svojho syna Štefana. Neskôr kráľ Štefan I. okolo roku 1029 zosadil a uväznil svojho bratranca Vazula, Michalovho syna, a nechal ho oslepiť, aby mu zabránil nastúpiť na trón.
5. V období najväčšieho rozkvetu za vlády Bela I. a jeho synov disponovali nitrianski údelní vojvodovia vlastným vojskom, razili vlastné mince (kvalitnejšie ako kráľovské) a viedli aj samostatnú zahraničnú politiku. Taktiež udeľovali svojim verným majetky.
6. Zoborská listina z roku 1113 je najstarší zachovaný súpis majetkov zoborského kláštora a ich názvov. Dokumentuje názvy lokalít ako Kostolany pod Tribečom, Piešťany či Trebatice.

7. Zriadenie údely v Nitre vychádzalo z ešte živej tradície Nitrianskeho kniežatstva z 9. storočia. Hranice vojvodstva sa rýchlo rozšírili na územný rozsah niekdajšieho kniežatstva, čo potvrdzuje jeho historickú kontinuitu a význam.

8. Po nástupe na trón v roku 1235 nariadil Belo IV. kontrolu darovaní majetkov svojho otca. Snažil sa zvrátiť úpadok kráľovskej moci a hľadal oporu v novozaložených mestách, ktorým udeľoval privilégia, ako napríklad Trnave v roku 1238.

9. Synovia Michala boli Ladislav Lysý a Vazul. Po odstránení ich otca utiekli do cudziny, no vrátili sa, keď poľský kráľ Boleslav Chrabrý v roku 1001 obsadil územie vojvodstva a odovzdal ho Ladislavovi. Po jeho smrti prebral správu Vazul, ktorého neskôr oslepil kráľ Štefan I.

10. Nitrianska kapitula, založená pri Katedrále sv. Emeráma, bola jedným z deviatich hodnoverných miest na území dnešného Slovenska. To znamená, že vykonávala notárske funkcie a uschovávala dôležité štátne listiny.

Otázky na esej

1. Analyzujte úlohu a význam Nitrianskeho údelného vojvodstva v politickom, správnom a kultúrnom vývoji Uhorského kráľovstva od jeho vzniku až po jeho zrušenie v roku 1108.

2. Porovnajzte štýl vládnutia Ondreja II. a jeho syna Bela IV. Zamerajte sa na ich vzťah k šľachte, kráľovským majetkom a mestám.

3. Podrobne opíšte historické okolnosti vzniku Zlatej buly z roku 1222. Charakterizujte jej kľúčové ustanovenia a vysvetlite jej dlhodobý dopad na postavenie uhorskej šľachty.

4. Diskutujte o príčinách a dôsledkoch dynastických sporov v rode Arpádovcov v 10. a 11. storočí. Zamerajte sa na to, ako tieto konflikty ovplyvnili osud Nitrianskeho údelného vojvodstva a jeho vládcov.

5. Charakterizujte vzťah medzi svetskou a cirkevnou mocou v ranom Uhorskom kráľovstve na príkladoch činnosti Štefana I., obnovy kláštorov v Nitre a pôsobenia hodnoverných miest.

Slovník kľúčových pojmov

Pojem	Definícia
Arpádovci	Vládnuca dynastia, pod vedením ktorej sa položili základy uhorského štátu.
Bula	Kovová obojstranná pečať zo zlata alebo olova; listina s kovovou pečaťou (bulou).
Iluminácia	Farebná kresba v starých rukopisoch.
Kanonik	Cirkevný hodnostár, člen kapituly.
Kapitula	Zbor cirkevných predstaviteľov.

Klérus	Duchovenstvo, kňazstvo.
Kríza	Ťažká situácia, obdobie úpadku.
Nitrianske údelné vojvodstvo	Osobitný územnosprávny celok v Uhorskom kráľovstve, ktorý spravovali mladší členovia dynastie Arpádovcov a ktorý bol považovaný za pokračovanie Nitrianskeho kniežatstva z 9. storočia. Existovalo približne od roku 971 do 1108.
Opásanie mečom	Slávnostný obrad, ktorý včleňoval mladíka medzi bojovníkov a mohol sa po ich boku zúčastňovať na bojoch.
Palatín	Najvyšší kráľovský úradník, druhý muž po kráľovi.
Údel	Časť krajiny, ktorú spravoval člen panovníckeho rodu.
Zlatá bula	Listina vydaná kráľom Ondrejom II. v roku 1222, ktorá zaručovala šľachte dedičnosť majetkov a ďalšie privilégia. Stala sa základom práv uhorskej šľachty až do revolúcie v rokoch 1848/1849.
Zvrchovaný	Ničím neobmedzený, nezávislý, samostatný.
Župa (kráľovský komitát)	Územnosprávna jednotka Uhorského kráľovstva.